

Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîde

III. SELİM VE DÖNEMİ

SELİM III AND HIS ERA

from Ancien Régime to New Order

EDİTÖR

SEYFİ KENAN

İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)
İcadiye Bağlarbaşı caddesi 40
Üsküdar 34662 İstanbul
Tel. (0216) 474 08 50 Faks (0216) 474 08 74
www.isam.org.tr

Kapak: III. Selim odasında (Kostantin Kapıdağlı, 1803; TSM, nr. 17/30)

Bu kitap;
Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin
02.10.2009 tarih ve 2009/31 sayılı kararıyla basılmıştır.

Baskı: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara

© Her hakkı mahfuzdur.

İstanbul, Aralık 2010

Kenan, Seyfi (ed.)
Nizâm-ı Kadimden Nizâm-ı Cedide III. Selim ve dönemi = Selim III and
his Era from Ancien Régime to New Order / Seyfi Kenan (ed.) – İstanbul :
Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010.
752 s. ; 24 cm. – (İSAM Yayınları ; 88. Akademik Araştırmalar Dizisi ; 7)
Dizin var.
ISBN 978-605-5586-27-0

*Ocak-ı Âmire'den Ocak-ı Mülgâ'ya Doğru:
Nizâm-ı Cedîd Reformları Karşısında Yeniçeriler*

MEHMET MERT SUNAR*

Osmanlı İmparatorluğu'nda III. Selim dönemi modern devletin inşası yolunda ilk defa planlı ve köklü adımların atıldığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Türk tarih yazımında modern devletin ilk nüvelerinin yaşama geçirilmeye çalışıldığı bu dönem genellikle siyasî boyutları ile incelenirken, toplumsal ve ekonomik boyutlarının ihmal edilmiş olması dikkat çekicidir. Tarihçiler tarafından Nizâm-ı Cedîd ortak adı altında tanımlanan ve merkezî otoritenin devlet kurumlarının yanı sıra toplumu ve ekonomiyi yeniden düzenlemeye çalıştığı bu programın, devletin otoritesi altına almayı hedeflediği grupların tepkisi sonucu başarısız olması, konuya siyasî açıdan yaklaşan tarih metinlerinin niteliğini de belirlemiş gözükmektedir. Burada kastedilen “devleti kurtarmak adına reform yapmaya çabalayan iyi niyetli ancak zayıf karakterli III. Selim ve onun etrafında toplanan bir grup aydın devlet adamı ile reforma karşı çıkan entrikacı devlet adamları ve bu devlet adamlarına kendi çıkarları ya da tutuculukları sebebiyle destek sağlayan yeniçeriler, ulemâ ve cahil ahalinin mücadelesi” çevresinde inşa edilen ve anlatıları için trajedi türünü benimseyen metinlerdir. Özellikle bu trajedilerde kötü adam karakterinin verildiği yeniçerilerin, III. Selim ve Nizâm-ı Cedîd konusundaki tutumları ilgi çekici bir araştırma konusu teşkil etmektedir. Mevcut çalışma Nizâm-ı Cedîd ricâli ve III. Selim'in yeniçeriler konusundaki tutumları ve

---

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

planlarından yola çıkarak, Nizâm-ı Cedîd'in yeniçeriler ve temsil ettikleri sosyal gruplar için ne mânaya geldiğini anlamaya yönelik mütevazı bir katkı olmak amacındadır. Böyle bir çaba hem Nizâm-ı Cedîd'e gösterilen tepkilerin anlamlandırılması hem de Nizâm-ı Cedîd programının neden başarısız olduğunun anlaşılması için önemlidir.

Şu anki mevcut bilgiler ışığında Nizâm-ı Cedîd'in kökenini oluşturan ve mevcut askerî ve malî sistemin ıslahından ziyade Osmanlı Devleti'nin uluslararası arenada rakiplerindeki örneklerle bakarak yeni bir sistem kurmasını öneren projelerin, Osmanlı ricâlinin gündemine XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren girmeye başladığı söylenebilir.¹ Ancak özellikle kalemiye kökenli Osmanlı ricâli arasında bu değişim ihtiyacının giderek daha fazla telaffuz edilmesi ve ilk denemelerin gerçekleştirilmesi XVIII. yüzyılın ortalarına doğru gerçekleşmiş, planlı bir program olarak icraata geçirilmesi de 1787-1792 Osmanlı-Rusya, Avusturya savaşı sonrası mümkün olabilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun rakip devletler karşısında almış olduğu yenilgiler ve bu yenilgiler sonucu yaşanan toprak kayıpları, özellikle kendini devlet mekanizması ile özdeşleştirmiş ve yavaş yavaş profesyonel bir bürokrasiye dönüşüm aşamasında olan kalemiye sınıfının bazı mensupları arasında kuvvetli bir monarşi etrafında örgütlenen güçlü bir merkezî devlet fikrine olan eğilimi arttırmış gözükmektedir. Osmanlı siyasi düşüncesinin hiç de yabancı olmadığı güçlü bir maliye, güçlü bir ordu ve güçlü bir sultan (ya da devlet) idealinin yeni bir model ve kavramlar etrafında tekrardan inşası, mevcut sistemde görece bağımsız hareket etmeye alışmış ve sahip oldukları ayrıcalıklardan istifade etmekte olan grupların tekrardan güçlü bir merkezin kontrolü altına girmesini gerektirdiği gibi, bu çabaya özellikle toplumun alt ve orta tabakalarının malları ve canları ile fedakârlıkta bulunmaları talebini gündeme getirecekti. Bu açıdan

1 İbrâhim Müteferrika, *Usûlü'l-hikem fi nizâmi'l-ümem*, İstanbul: Dârü't-tibâati'l-Âmire, 1144/1731-32; Faik Reşit Unat, "Ahmet III. Devrine Ait Bir Islahat Takriri: Muhayyel Bir Mülâkatın Zabıtları," *Tarih Vesikaları*, I/2 (1941), s. 107-121; ayrıca XVIII. yüzyılın ortalarında kaleme alınmış bir diğer rapor için bkz. BOA, C.AS, 38317; zikreden Fatih Yeşil, *Nizâm-ı Cedîd'den Yeniçeriliğin Kaldırılışına Osmanlı Kara Ordusunda Değişim, 1793-1826* (doktora tezi, 2009), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, s. 37.

bakıldığına Yeniçeri Ocağı'nın ve onun temsil ettiği toplumsal grupların bu yeni projenin önünde duran en büyük engellerden biri olarak ortaya çıkmaları çok şaşırtıcı değildi.

Ancak dönemin Osmanlı ricâlinin hepsinin bu görüşü paylaştığı düşünülmemelidir. Özellikle III. Selim tarafından ileri gelen devlet adamlarına kaleme aldırılan lâyihalarda bu görüş farklılığı bâriz biçimde ortaya çıkmaktadır.² Lâyiha yazarlarının önemli bir kısmı mevcut askerî sistemdeki sorunları kabul etmekle birlikte sistemin toptan değişimi taraftarı değildi. Bu yazarların önerilerinin temelinde mevcut askerî ocakların ıslah edilmesi ve bozuklukların giderilmesi yolunda olduğu görülmektedir. Ancak az sayıdaki lâyiha yazarı, her ne kadar Yeniçeri Ocağı başta olmak üzere mevcut ocakların kaldırılması gereğini açıktan telaffuz etmeseler de, sonuç olarak mevcut askerî sistemde radikal bir değişimi önermekteydi. Özellikle Reşid Efendi ve Abdullah Birri Efendi tarafından yazılan lâyihalarda bu yeni kurulacak ordunun Anadolu'dan toplanacak gençlerden oluşturulması ve mevcut ocaklardan tamamen farklı bir yapı ve disipline sahip olması istenilmektedir. Mehmed Râşid Efendi ve Tatarcık Abdullah Molla Efendi'nin lâyihalarında ise bu yeni kurulacak ordunun Yeniçeri Ocağı'nın çatısı altında faaliyet göstermesiyle kısa zaman içinde ocağın yapısının toptan değişiminin sağlanacağı önerilmekteydi. Lâyiha yazarlarının çoğunun yeniçerilerin vereceği tepkiden çekindikleri âşikârdır. En radikal değişim önerilerini içeren Reşid ve Abdullah Birri efendilerin lâyihalarında bile Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması gibi bir ifadenin asla telaffuz edilmediği, Mehmed Râşid ve Tatarcık Abdullah Molla efendilerin ise yapılacak değişimin yeniçerilere çok hissettirilmeden gerçekleştirilmesini salık verdikleri görülmektedir.

III. Selim yönetimi tarafından uygulamaya konulan Nizâm-ı Cedîd programı, askerî sistemin kökten değişimini ve Yeniçeri Ocağı dışında yeni bir ordunun kurulmasını salık veren Reşid ve Abdullah Birri efendilerin lâyihalarının sultan ve devlet ricâli arasında revaç bulduğunu

2 III. Selim'in ileri gelen devlet adamlarından lâyiha talebi konusunda bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih, Tertib-i Cedid*, İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye, 1309, VI, 6.

göstermektedir.³ Yeniçeri Ocağı'nı ıslah etmektense yerine yeni bir ordu kurulmasının arkasındaki temel görüş ocağın artık düzeltilmeyecek kadar “bozulmuş” olmasıydı. Aslında bu “bozulma” konusu daha XVI. yüzyıldan başlayarak özellikle devşirme kökenli Osmanlı ricâlinin gündemindeki bir konuydu.⁴ Bu dönemde üretilen pek çok siyâsetnâmede “dışarıdan” gelenlerin askerî sınıfa girmeleri iyi işleyen bir sistemin bozulması ve toplumdaki sosyal hiyerarşilerin birbirine girmesi olarak görülmüş ve sert biçimde eleştirilmiştir. Bu kritiklerden belki de en meşhuru olan Koçi Bey'in risâlesinde köylülerin, esnafın, şehirli ve kırsal nüfusun alt tabakalarının Yeniçeri Ocağı'na alınması kesin bir dille eleştirilir. Koçi Bey bu şekilde yeniçeri olanların asker olarak hiçbir değere sahip olmadıkları gibi askerî sınıfa dahil olduktan sonra disiplinsiz davranışlarıyla toplumun düzenini de bozduklarından yakınıdır.⁵ Koçi Bey'e göre dönemin Yeniçeri Ocağı'ndaki yolsuzluklar o boyuta varmıştı ki reâyâ para ve rüşvet yoluyla yeniçeri statüsüne ve ayrıcalıklarına sahip olabilmekteydi.

Koçi Bey'in risâlesinden daha önce bir tarihte I. Ahmed'in (1603-1617) saltanatı döneminde yazılan *Kavânîn-i Yeniçeriyân* isimli eserde de Yeniçeri Ocağı'nın yapısal “bozulması” devşirme sisteminin terkedilmesinin

3 Enver Ziya Karal, “Nizâm-ı Cedîd'e Dair Lahıyalar”, *Tarih Vesikaları*, I/6 (1942), s. 414-425; II/8 (1942), s. 104-111; II/11 (1943), s. 342-351; II/12 (1943), s. 424-432. Ahmet Öğreten, *Nizâm-ı Cedîd'e Dair Islahat Layihaları*, (basılmamış yüksek lisans tezi, 1989), İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

4 bazı örnekler için bkz. Lutfi Paşa, *Asafname*, Ahmet Uğur, haz. (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982). Andreas Tietze, haz., *Mustafa Ali's Counsel for Sultans 1581*, 2 cilt (Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1979-1982); Yaşar Yücel, haz., *Kitab-ı Müstetab* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1980); Koçi Bey, *Risale-i Koçi Bey* (İstanbul: Mösyö Watts Tab'hanesi, 1277); ayrıca nasihatnâmeler konusunda bkz. Rifa'at 'Ali Abou-El-Haj, “The Ottoman Nasihatname as a Discourse over Morality”, *Melanges, Professeur Robert Mantran*, Abdeljelil Temimi, ed., (Zaghouan, Tunis: Centre d'Etudes et de Recherches Ottomanes, 1988); ayrıca aynı yazarın, *Formation of the Modern State: The Ottoman Empire Sixteenth to Eighteenth Centuries* (Albany: State University of New York Press, 1991); Türkçe'si için bkz. *Modern Devletin Doğası*, Oktay Özel ve Canay Şahin, çev. (Ankara: İmge Kitapevi, 2000).

5 *Risale-i Koçi Bey*, s. 12, 16.

bir sonucu olarak görülür.⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân* sadece Yeniçeri Ocağı'nın işleyişiyle ilgili o güne kadar geçerli olan kanunların ve uygulamaların bir toplaması değil, aynı zamanda Yeniçeri Ocağı'nın eski günlerine dönmesi için yapılması gerekenleri anlatan bir siyâsetnâme niteliğindedir. *Kavânîn*'in devşirme kökenli bir yeniçeri olan yazarı, Yeniçeri Ocağı'na devşirme sistemi dışından gelenlerin alınmasını eleştirirken ocaktaki düzenin ve disiplinin bozuluşunu da bu dışarıdan gelenlerin yol yordam bilmeyip, geleneklere ve kanunlara saygı göstermemesine bağlamaktaydı.

Yazar tarafından çokça eleştirilen noktalardan biri de yeniçerilerin askerlik dışında zanaatlar ve ticaretle meşgul olmalarıydı. Günbegün daha fazla sayıda yeniçeri kendilerine yeniçeri maaşından daha fazla gelir getiren işlerle meşgul olmaya başlamakta, bunun sonucunda da savaş zamanı geldiğinde iyi gelir getiren işlerini bırakıp sefere gitmek istememekteydi. *Kavânîn*'in yazarı yeniçerilerin esnafılık ile meşgul olmaması gerektiğini savunurken tarihten de bazı anekdotlar nakletmekte ve görüşlerini I. Selim (1512-1520) ve Kanûnî Sultan Süleyman (1520-1566) gibi padişahların bu konuda ne kadar tâvîzsiz olduklarını kanıtlamaya çalışarak desteklemekteydi.⁷ *Kavânîn*'e göre Yeniçeri Ocağı'nın içinde bulunduğu kötü vaziyetten kurtulması için yapılması gereken, toplumun alt sınıflarından gelerek ocağa katılmış kişilerin yeniçerilikten çıkarılması ve devşirme sisteminin yeniden ihya edilmesi idi.

II. Osman'ın Yeniçeri Ocağı'nın yerine Anadolu, Suriye ve Mısır gibi eyaletlerden toplanacak askerlerden oluşan bir ordu kurma teşebbüsü, *Kavânîn* tarafından dile getirilen kaygıların bir kısmının saray çevrelerinde de rağbet bulduğunu göstermektedir. Yine de II. Osman'ın girişiminin bir trajedi ile sonuçlanması, siyâsetnâme yazarları tarafından eleştirilen sistemin ve uygulamaların aynen devam etmesiyle sonuçlanmıştı. II. Osman'dan sonra gelen Osmanlı yönetimlerinin “tashîh-i be-dergâh” olarak adlandırılan Yeniçeri Ocağı'na dışarıdan asker kaydını sistematik

6 Irina Y. Petrosyan, haz., *Mebde-i Kanun: Yeniçeri Ocağı Tarihi* (Moskova: Nauka Basımevi, 1987).

7 Özellikle XIX. yüzyılda Yeniçeri Ocağı'nın bozulması konusunda kalem oynatan Esad Efendi ve Ahmed Cevdet Paşa gibi yazarlar yeniçerilerin ilk dönemlerdeki disiplininden bahsederken görüşlerini *Kavânîn*'de geçen bu anekdotlarla kanıtlamaya çalışmışlardır.

olarak devam ettirdikleri gözlemlenebilir. II. Viyana Kuşatması bozgunu sonrasında Avrupalı koalisyon güçleri karşısında savaşın bütün hızla sürdüğü 1692 kışında İstanbul'u ziyaret eden Kont Marsigli, şehrin her tarafında gönüllüleri Yeniçeri Ocağı'na katılmaya çağıran ilânlar asılı olduğunu bildirmektedir. Bu ilânlara göre ocağa yeni katılanlara 8 akçe yevmiye ve seferin bitiminde geri döndüklerinde yine kendi meslekleriyle meşgul olabilecekleri vaat edilmekteydi. Marsigli'nin bildirdiğine göre bütün bu vaatlere rağmen İstanbul halkı askere yazılmaya çok fazla rağbet etmemekteydi.⁸

Bu şekilde resmî olarak teşvik edilsin edilmesin yeniçerilerin esnaflaşması XVII ve XVIII. yüzyıllar boyunca artan bir hızla devam etti. Eunjeong Yi'nin XVII. yüzyıl İstanbul esnafı üzerine İstanbul kadı sicillerine dayanarak yaptığı çalışmaya göre yeniçerilerin esnaflaşması XVII. yüzyılın başlarından itibaren büyük bir ivme kazanmıştı ve 1660'lara gelindiğinde loncalarda bile önemli miktarda esnaf ve zanaatkâr yeniçeri bulunmaktaydı.⁹ Yeniçerilerin ticaret ve zanaatlar ile meşgul olmaya başlaması ilk başlarda loncalar ve esnaf tarafından doğal olarak iyi karşılanmamıştı. Bunun sebepleri büyük ihtimal ile hem bazı yeniçerilerin piyasa şartlarını hiçe sayarak ticarete mafyavari kuvvet kullanarak para kazanmaya çalışması hem de yeniçeri statüsünün getirdiği imtiyazların haksız rekabete sebep olmasıydı. Eunjeong Yi'nin de gösterdiği gibi XVII. yüzyılın ikinci yarısında bu tip gerginlikler azalmış, hem yeniçerilerin esnaflaştığı hem de esnafın yeniçerileştiği iki yönlü bir süreç sonucunda İstanbul'un ticarî hayatında ve loncalarda esnaf yeniçerilerin varlığı artık kabul edilen bir gerçeklik haline gelmişti.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı yönetici eliti tarafından yeni bir ordu ve onu destekleyecek bir malî yapı kurulması çabaları başladığında esnaf ve zanaatkâr yeniçeriler hem İstanbul'da hem de imparatorluğun

8 Le Comte de Marsigli, *L'état militaire de l'empire ottoman: Ses Progres et sa Decadence*, Tom II, (Haag-Amsterdam, 1732, tıpkı basım, Verlagsanstalt-Graz: Akademische Druck-u, 1972), s. 6; zikreden Cemal Kafadar, "Yeniçeriler," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, VII, 474.

9 Eunjeong Yi, *Guild Dynamics in Seventeenth Century Istanbul* (Leiden: Brill, 2004).

diğer şehirlerinde gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmişlerdi. XVIII. yüzyıl boyunca Osmanlı ordularının karşılaştığı bozgunlar yeniçerilerin bir askerî güç olarak meşruiyetlerini zedelemiş olsa bile, yeniçeriler hâlâ merkezî yönetimin çok çekindiği bir siyasî ve toplumsal gücün temsilcileriydi. Bu yüzden ki III. Selim (1789-1807) devletin güçlendirilmesi için yapılabilecek reformlar konusunda devletin bazı ileri gelenlerinden lâ-yihalar istediği zaman, bu lâ-yihaların büyük çoğunluğu yeniçerilerin tepkisini çekmeyecek bir üslûpta kaleme alınmıştı. Yukarıda da belirtildiği gibi lâ-yiha yazarların çok azı yeni bir ordu kurulması gerekliliğini savunacak kadar ileri gidebilmişti. Meselâ bunlardan Çavuşbaşı Mehmed Râşid Efendi tarafından kaleme alınan lâ-yihaya göre yeni kurulacak askerî güç Anadolu ve Balkanlar'daki kırsal alanlardan seçilecek gençlerden oluşmalı ve bu gençler katı bir disiplin eşliğinde askerî tâlim görmeliydi. Yine Mehmed Râşid Efendi'ye göre yeni ordu mensuplarının hiçbirinin ticaret ve zanaatlar ile meşgul olmasına izin verilmemeliydi.¹⁰

Lâ-yiha yazarlarının askerî reform konusunda dikkati çektikleri ana noktalardan biri de Avrupa usulü tâlim meselesiydi. Özellikle XVIII. yüzyılda Batı Avrupa'nın savaş meydanlarında gelişen ve Osmanlılar'ın Doğu Avrupa'daki düşmanları tarafından da tatbik edilmeye çalışılan savaş tarzına duyulan hayranlığın, dönemin ricâli arasında yaygın bir eğilim olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.¹¹ Lâ-yiha sahiplerinin çoğu “fünûn-ı harbiyye,” “ateşbâzlık,” “fenn-i cedîd-i muharebe üzere tüfenk-endâzlık” ve ben-

10 Ahmet Öğreten, *Nizâm-ı Cedîd'e Dair Islahat Lahiyaları*, s. 17.

11 Tipik bir örnek vermek gerekirse Mısır'ın Fransız işgalinden kurtulması amacıyla gerçekleştirilen Mısır seferinin anlatıldığı *Ziyânâme*'de Bereketülkaytâs isimli mevkide Fransız ve İngiliz birlikleri arasındaki muharebenin anlatımında yazar hayranlığını gizlememektedir: “... ve İskenderiye'de mahsur olan Françalular ile dahi muharebe edüb Bereketülkaytâs nâm mahallde cümle Franseviyye birbirleriyle ictimâ ve kâffe-i top ve edevât-ı harbiyyesin, kâide-i Efrenciyye üzere ıstınâ ile İngilterelü üzerine hücum ve beru taraftan İngilterelü dahi taburlarını temşiyet ve alât-ı nâriyye ve sanayi-i harbiyyesin gereği gibi tanzimle cenge mübâşeret eyleyüb iki tarafın şerâre-i âteşi şerer-i dūzahdan bir nişân olub ol makûle hasîmâne ceng-i Frengi seyreden Kıbtî ve ervâm ve fellah ve şevâm makûlesi kenâre-i idbâre firâr edicek bi'z-zarûre sade Françalu ve İngilterelü asâkiri sîne-be-sîne karış ve muruş olub...” (Mehmet İlkin Erkutun, *Darendeli İzzet Hasan, Ziyânâme* (doktora tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2004, s. 279).

zeri ifadelerle tanımladıkları bu Avrupa usulü savaş tarzının en önemli koşulunun askerin düzenli tâlimi olduğu konusunda ortak görüşe sahiplerdi.

III. Selim'in sarayında radikal reform önerilerinin daha fazla rağbet bulduğu merkezî yönetimin Nizâm-ı Cedîd adı altında bir dizi görünüşte reform ancak gerçekte devletin yeniden yapılandırılması programını başlatmasından anlaşılabilir. Yeni bir ordunun kurulması ve onu destekleyecek malî sistemin yapılandırılması gibi iki temel hedef etrafında şekillenen yeni program, temelde dönemin çoğu Avrupa devletinde olduğu gibi mutlakiyetçi ve merkezîyetçi bir devletin kurulmasını amaçlamaktaydı. Ancak III. Selim yönetiminin reformun başlarında toplumun ve özellikle yeniçerilerin tepkisini çekmekten korkması, reformların niteliğini toplumdaki saklama yoluna gitmesi ile sonuçlanmıştır. Kurulmasına yeni başlanan orduya Bostânî Tüfekçisi adının verilerek, mevcut Bostancı Ocağı içindeki bir yapılanma olarak sunulması reformun esas niteliğini saklama yolunda atılan adımlardan biridir.¹² Bunun yanında Yeniçeri Ocağı içinde de her ortadan seçilen belli sayıdaki yeniçeri neferatının Yeniçeri Tüfekçisi adı altında yeni bir yapı altında toplaması, merkezî yönetimin reform konusunda attığı ilk adımlar arasındadır.¹³ Yeniçeri Ocağı içindeki bu yeni yapılanma denemesinin arkasındaki amaçlardan birinin yeniçerilerin yeni usul tâlimi kabul edip etmeyeceklerinin sınanması olmakla birlikte asıl amacın yeniçerilerin yönetim tarafından gözden çıkarılmadığı ve ihmal edilmediği kanısını uyandırmaktı.¹⁴ İlk seferde yazılan ve tâlimlerine başlanan 500 nefer yeniçeri tüfekçisinin, devletin bu neferlerin üniforma ve mühimmat parasını yazıldıkları yeniçeri ortaları tarafından karşılanmak zorunda bırakılması ve verilen maaşların yetersiz bulunması gibi sebeplerden, beklenen etkiyi

12 BOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 14762 (katalog tarihi 1212/1797-1798); HAT, 55034 (katalog tarihi 1209/1794-1795). Levent Çiftliği'nde tâlimlere başlayan Bostânî tüfekçileri için yapılan kışlaların tâlimlerin başlamasından belli bir süre sonra bitirildiği anlaşılıyor (BOA, HAT, 12087 [12 N 1212 / 28 Şubat 1798]).

13 BOA, HAT, 12377 (11 B 1212 / 30 Aralık 1797). BOA, HAT, 12375 (katalog tarihi 1210 / 1795-1796). HAT, 13323 (katalog tarihi 1210/ 1795-1796).

14 "... Bundan akdem Topçu Ocağı'na vaz'ı kânûn-ı cedîd olundukda 'Devlet bizi itibardan ıskat etti' diyememeleri için bir nevi iltifat zımnında yeniçerilerden dahi müceddeden tüfengçi neferatı tahrîr ve tüfengçibaşlar nasb ve tüfenkendâzlık fennini tâlim ve taallüm eylemeleri irade olunmuş idi..." (BOA, HAT, 57554 [katalog tarihi 1212 / 1797-1798]).

uyandırmadığı görülmektedir.¹⁵ Bu yüzden yazılan ilk grup yeniçeri neferratı kul kethüdâsı emrinde olmak üzere Edirne'ye gönderilince, İstanbul'da yeniden aynı miktar yeniçeri tüfekçisinin yazılmasına gerek duyulduğunda bu neferlerin üniforma ve mühimmat masraflarının bir kısmının merkezî yönetim tarafından karşılanması ve eğer taşra hizmetine memur olurlar ise maaşlarına zam yapılması kararlaştırılmıştı.¹⁶ Aslında hem III. Selim yönetiminin hem de yeniçerilerin gönülsüz biçimde giriştikleri bu projenin çok uzun ömürlü olmadığı ve birkaç ay içinde bu yazılan yeniçeri tüfekçilerinin de tâlim etmeyi bıraktıkları belirtilmiştir.¹⁷ Yeniçerilerin gerçekten de tâlim yapmayı bırakıp bırakmadıkları ya da bıraktıysa neden bıraktıkları konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak her şeyden önce mevcut belgelerden yapılan tâlimin yeni kurulan Bostânî Tüfekçisi Ocağı'nda olduğu gibi yeni usul tâlim olmadığı, sadece tüfekle yapılan nişan tâlimi olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında tâlimler için gerekli malzemenin devlet tarafından karşılanması için yapılan yazışmalardan tâlimlerin bazı kaynaklarda iddia edildiği gibi birkaç ay içinde sona ermediği, en azından 1798 yılına kadar devam ettiği izlenimi doğmaktadır.¹⁸ Her şeyden önce yeniçerilerin tüfekçi yazılması ve tâlimi konusundaki isteksizliklerinin yeni bir usule karşı takınılan bir tutumdan ziyade verilen maaşların yetersiz

15 BOA, HAT, 15790 (katalog tarihi 1213 / 1798-99).

16 BOA, HAT, 57559 (katalog tarihi 1212 / 1797-1798); aynı raporun müsveddesi için bkz. BOA, HAT, 12377 (katalog tarihi 11 B 1212 / 30 Aralık 1797); ayrıca bkz. BOA, Cevdet Askeri (C. AS), 42635 (13 Cemâziyelevvel 1212 / 3 Kasım 1797). Ancak merkezî yönetim, her tüfekçinin üniforma ve mühimmat bedeli 100 kuruşa yakın olmasına rağmen, yeniçeri ortalarına her bir tüfekçi için 40 kuruş vermekle yetinmiştir.

17 Âsım tarihinde yeniçerilerin tâlime birkaç ay devam ettikten sonra yeni kurulan ocağa karşı tepkilerinden tâlimin kânûn-ı kadîme aykırı olduğu iddiasıyla vazgeçtiklerini iddia edilmektedir (Âsım Efendi, *Târih-i Âsım*, c. I [İstanbul: Cerîde-i Havâdis Matbaası, H. 1284/1867-68], s. 353-354). Enver Ziya Karal herhangi bir kaynak göstermeksizin yeniçerilerin bu tâlime sadece beş ay kadar devam ettiğini belirtmektedir (Enver Ziya Karal, *Selîm III'ün Hatt-ı Hümayunları, Nizam-ı Cedit, 1789-1807*, 2. baskı [Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988], s. 49).

18 C. AS, 53817 (5 Z 1208 / 4 Temmuz 1794); 11497 (23 B 1210 / 2 Şubat 1796); 5389 (29 B 1210 / 8 Şubat 1796); 3714 (11 L 1210 / 19 Nisan 1796); 3053 (22 Ra 1211 / 25 Eylül 1796); 5967 (22 Ra 1211 / 25 Eylül 1796); 14842 (5 Z 1211 / 1 Haziran 1797); 4856 (8 Ca 1212 / 29 Ekim 1797); 6031 (10 Ş 1212 / 28 Ocak 1798); 1096 (8 S 1213 / 22 Temmuz 1798).

olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Meselâ Mısır'ın Fransızlar'dan geri alınması için açılan sefer sırasında Yeniçeri Ocağı'ndan yeniden 1000 kadar tüfekçi yazılması talep olduğunda ocaklının tüfekçi yazılması konusunda isteksiz olması ve bunların yerine kânûn-ı kadîm üzere dalkılıç yazılmasını talep etmesinin sebebi önceden yazılan tüfekçilere verilen maaşın ve bahşişin yetersiz olmasıydı.¹⁹

Bazı yazarların artık bir nevi karikatürleşmiş yeniçeri imajına paralel biçimde, yeniçerilerin yeni askerî yapı kurulur kurulmaz ayaklanıp, sokaklarda yeni ordunun askerleriyle çatıştıkları iddiasının çok da sağlıklı kanıtlara dayandığı söylenemez.²⁰ Aksine Bostânî Tüfekçisi Ocağı ilk başlarda yeniçerilerden ve toplumdaki açık bir tepki görmemiş, Nizâm-ı Cedîd reformlarının ilk dönemi kahvehanelerdeki alışılmış siyasî söylemler ve eleştiriler dışında büyük bir olaya sahne olmamıştır.²¹ Bu dönem içinde III. Selim yönetiminin reformlara hız vererek yeni kurulan ocak için Anadolu'dan asker yazmaya başlaması ve Üsküdar'da bu askerler için yeni bir kışla kurmasında bu tepkisizlikten aldığı cesaretin payı olduğu düşünülebilir. Yine bu dönem içinde merkezî yönetimin sekban askerî adı altında Rumeli'den de asker yazarak bunlara Eyüp yakınlarında Hançerli Yalısı olarak bilinen binayı kışla olarak tahsis etmeyi planladığı görülmektedir.²²

Atılan bu yeni adımların yeniçeriler tarafından kendi ocaklarının kaldırılacağına belirtileri olarak algılanması gayet doğaldı. Merkezî yönetimin

19 BOA, HAT, 15790 (katalog tarihi 1213 / 1798-1799).

20 Stanford J. Shaw, *Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1789-1807* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1971), s. 410. Shaw tarafından bu olaylara kanıt olarak sunulan belgenin konu ile alakasının olmadığı konusunda bkz. Aysel Yıldız, *Vaka-yı Selimiyye or the Selimiyye Incident: A Study of the May 1807 Rebellion*, (doktora tezi), İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2008, s. 112. Shaw'ın 1970'lerde yeniçeriler için çizdiği bu portrenin 2000'lerde herhangi bir örnek ya da kanıt vermeden tekrarı için bkz. Virginia Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870: An Empire Besieged* (London: Pearson Education Limited, 2007), s. 195.

21 Aysel Yıldız, *Vaka-yı Selimiyye*, s. 111-121.

22 II. Mahmud'un tahta geçişi ve Alemdar Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı sırasında kurulan Sekbân-ı Cedîd Ocağı'nın isminin aslında III. Selim dönemindeki bu plandan esinlendiği anlaşılmaktadır (BOA, HAT, 52317 [tarihsiz]).

bu izlenimi ortadan kaldırmak için zaman zaman yeniçerilerin Yeni ve Eski Odalar tabir edilen kışlalarını onarma ve yeniden inşa faaliyetlerine girişmesi veya yeniçerilere hediyeler vermesinin bile yeniçeriler üzerinde çok büyük etki yapmış olması ihtimal dışıdır.²³ Çünkü III. Selim yönetimi bir taraftan yeni ocağa büyük harcamalar yapıp ilgi gösterirken, bir taraftan da yeniçerilerin alışılmış sorunları değişmeden devam etmekteydi. Her şeyden önce yeniçeri esâmelerinin askerlik ile alâkasız kesimlerin, özellikle de kapılı tabir edilen kimselerin elinde bulunması hem devlet bütçesine büyük bir yük bindiriyor hem de gerçekten askerlik hizmeti görüp seferlere giden yeniçerilere düzgün maaş verilmesini engelliyordu.

Bu açıdan III. Selim yönetiminin Yeniçeri Ocağı ile ilgili gerçekleştirdiği ilk icraatlar, yeniçeri esâmîleri meselesinin bir düzene sokulması konusuna yoğunlaşması tesadüf değildi. 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı boyunca, aynı 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda olduğu gibi, merkezî yönetimin Yeniçeri Ocağı'ndan sefere gönderilmesini talep ettiği yeniçeri miktarının bir türlü istenen seviyeye ulaşmaması, sefere gönderilen yeniçerilerin büyük bir kısmının ya yolda ya da belli bir süre cephelerde kaldıktan sonra firar ederek geri dönmesi, yeniçeri esâmîleriyle ilgili mevcut problemlerin yeniden merkezî yönetimin gündemine oturmasına sebep olmuştu. Örneğin 1205 (1790-91) kışında gelecek bahar mevsiminde İstanbul'dan Rus cephesine gönderilecek asker miktarı konusunda yapılan görüşmelerde, merkezî yönetimin Yeniçeri Ocağı dahil olmak üzere bütün ocaklardan talep ettiği asker miktarı 30.000 civarında iken, Yeniçeri Ocağı'ndan cepheye

23 XVIII. yüzyılda ve XIX. yüzyılın başlarında Yeni ve Eski Odalar'daki yeniçeri kışlalarının durumu Yeniçeri Ocağı'nın merkezî yönetim tarafından ihmal edilmişliğinin bir nevi göstergesi gibiydi. III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde merkezî yönetimin kışlaları tamir ve yeniden inşa çabasının ardında Yeniçeri Ocağı'nın durumunun düzeltilmesi kaygısı değil sadece geçici olarak yeniçerilerin gözünün boyanması amacı yatıyordu. III. Selim döneminde yeniçeri kışlalarının tamir ve yeniden inşası hakkındaki farklı tasniflerde pek çok belge bulunmaktadır (bunlardan birkaç örnek vermek gerekirse; BOA, C. AS, 11487 [5 S 1207 / 22 Eylül 1792], 1492 [25 S 1210 / 10 Eylül 1795], 12050 [25 Z 1216 / 28 Nisan 1802], 33817 [5 B 1220 / 29 Eylül 1805], 38920 [11 C 1221 / 27 Temmuz 1806]). Ayrıca III. Selim'in yeniçeriler üzerinde olumlu etki yapacak bir jest arayışında olduğu, bunun için sultan tarafından yeniçerilere 500 ya da 1000 adet tören kıyafeti (dolama) hediye edilmesi önerisini güzel ancak yetersiz bulduğu görülmektedir (BOA, HAT, 239/13337 [katalog tarihi 1221/1806-1807]).

gönderilebilecek yeniçeri sayısının 6000 olduğu belirtilmişti. Padişaha sunulan raporda bu gönderilecek 6000 miktarı yeniçerinin İstanbul'dan törenlerle çıktıktan sonra birçoğunun daha Küçük ve Büyükçekmece'ye varmadan bir yolunu bulup firar edeceği, sonuçta cepheye varacak miktarının 1000 kişiyi aşmayacağı belirtilmekte ve bunun sorumluluğu da ocak üzerine yüklenmekteydi.²⁴ Aynı tahta geldiğinde kendini savaşın ortasında bulan III. Selim'in biraz şaşkınlık ve öfke ile kaleme aldığı hattında, "... Orduda cebeci, topçu ve arabacı yoktur, orduda ve Âsitânede bu kadar neferat mevâcib alıyorlar neferatları nerededir bu mevâcibleri kimler alıyorlar ... Gözlerini açsınlar buna bir nizam ve râbıta isterim" şeklinde ifade ettiği gibi.²⁵ Aslında ordu ile ilgili meselenin bu kadar basit olmadığı ve sorunun sadece yeniçerilerden kaynaklanmadığı gerçeği, hem devletin resmî belgelerinde hem de resmî tarih anlayışıyla sonradan konuyu ele alan ikincil kaynaklarda çoğu zaman görmezden gelinmiştir. Zamanında bizzat merkezî yönetimin kendisi tarafından meşruluğu tanınan ve yeniçerilerin esamelerinin bir nevi senet gibi alınıp satılmasının sürecinin doğal sonucu, esâmelerin yüksek gelir getirenlerinin kapılı tabir edilen yüksek devlet ricâlinin hizmetkârlarının elinde toplanmış olmasıydı. Ricâlin kendi kapı halkına dâimî maaş vermektense, satın alarak ya da farklı şekillerde elde ettikleri yeniçeri esâmelerini vermesi çok daha kârlı bir çözümdü. Söz konusu esâmeler özellikle çorbacı, haseki ve turnacı gibi rütbelere ile tekaüt olmuş yeniçerilerin günlük 80 ile 120 akçe gelir getiren esameleriydi.²⁶

Rusya'nın tek taraflı olarak Kırım'ı ilhak etmesinden sonra 1783 sonlarından itibaren Rusya'ya karşı yeni bir sefer açma ihtimali üzerinde durulmaya başlanmış ve ordunun mevcudunun anlaşılması için Yeniçeri Ocağı'nın durumunun gözden geçirilmesi gerekmişti. Bu süreçte ocakta ancak 5000 kadar aktif personel ve 40.000'in üzerinde mütekaît bulunduğu anlaşılmıştı. Bu 40.000 kadar mütekaîdin de ancak üçte birinin yeniçeri olduğu,

24 BOA, HAT, 7926 (Cemâziyelâhir 1205 / Şubat 1791).

25 BOA, HAT, 9450 (1204 / 1789-1790).

26 BOA, C.AS, 29546 (1201 / 1786-1787); benzer şikâyetler için bkz. BOA, C.AS, 5197, 21 Şevval 1204 / 4 Temmuz 1790. BOA, HAT, 602 (1202 / 1787 -1788); ayrıca mütekaîd yeniçerilerin yevmiyeleri hakkında bir fikir vermesi açısından bkz. BOA, Yeniçeri Kalemi Defterleri (D.YNÇ), 34919 (1231 / 1815-16), 34997 (1239 / 1823-24), 34839 (1232 / 1816-1817), 34978 (1238 / 1822-23).

gerisinin “kapılı” taifesinden, yani devlet ricâlinin hizmetkârlarından oluştuğunun anlaşılması üzerine 1784 yılı başlarında esâme alım satımı merkezî yönetimce yasaklanmıştı.²⁷ Her ne kadar esâme alım satımı yasaklansa da mevcut yönetimin mütekait esâmelerinin kapılı taifesinin elinden alınması gibi bir önleme başvurduğu konusunda bir mâlûmat bulunmamaktadır. III. Selim’in kendine sunulan ıslahat lâyhalarından daha radikal çözümü, yani yeni bir ordunun kurularak eskisinin ortadan kaldırılması fikrini benimsemesinin nedenlerinden biri de yeniçeri esâmeleri meselesinin içerdiği bu karışık durumdu.

III. Selim’in iktidarının ilk yıllarından elimize ulaşan rapor ve hatlardan anlaşıldığı üzere bu alım satım yasağının da pek bir işe yaramadığı, esâme meselesinin aynen devam ettiği görülmektedir. Büyük ihtimalle esâmelerin yeniçeri olmayanların elinden alınması gibi bir hareketin doğuracağı tepkilerden çekinen merkezî yönetim sorumluluğu Yeniçeri Ocağı’na ve onun yönetim kademesine atmış ve mütekait esâmeleri konusunda da mevcut düzen olduğu gibi devam etmişti.²⁸ Bunun yanında neferât-ı cedîd olarak adlandırılan Yeniçeri Ocağı’nın aktif personelinin esâmeleri konusunda belli bir düzen oturtulmaya çalışılmış, bu konuda belli bir başarı da sağlanmıştı.

Tablo: III. Selim döneminde yeniçeri esâmelerinin sayısal değişimi²⁹

27 Ahmed Vâsîf Efendi, *Mehâsinü'l-âsâr ve hakâiku'l-ahbâr*, Mücteba İlgürel, haz., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994), s. 127-128.

28 Merkezî yönetimin böyle bir radikal karar alabilmesi ancak 1807 Kabakçı İsyanı sonrası hayatta kalan Nizâm-ı Cedîd ricâlinin teşvikleriyle İstanbul’a gelerek bir nevi sıkı yönetim idaresi tesis etmiş olan Alemdar Mustafa Paşa’nın sadrazamlığı döneminde olmuştur. Merkezî yönetimin yeniçeri olmayıp da esâme sahibi olanların bu esâmeleri gelip teslim etmeleri ve bunun karşılığında gümrüklerden verilecek belli bir miktar maaşa razı olmaları, aksi takdirde bu tip esâmelerin iptal edileceği uyarısı üzerine ricâle mensup pek çok kişi esâmelerini gelip teslim etmiş, bu süreç sırasında elinde toplamda 650 akçe yevmiye getiren esâmelere sahip kimselere rastlanmıştı (Câbi Ömer Efendi, *Cabi Tarihi: Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sani*, haz. Mehmet Ali Beyhan, [Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003], I, 239).

29 Tablo mevcut mevâcib icmallerinden yola çıkarak hazırlandığından sadece yıllar arasındaki genel değişim hakkında fikir vermeyi amaçlamıştır. Üç aylık mevâcibler arasındaki değişimleri göstermemektedir (BOA, D. YNÇ, 34705 [14 Şâban 1207 / 27 Mart 1793]; 34729 [Lezez 1208 / 2 Mayıs 1794-28 Temmuz 1794];

III. SELİM VE DÖNEMİ

Tarih	Mütেকait	Neferât-ı Cedid
1207 (1792-93)	53.418	10.000
1208 (1793-94)	58.757	9.631
1213 (1798-99)	52.604	10.537
1216 (1801-02)	55.802	7.721
1219 (1804-05)	54.815	9.641
1220 (1805-06)	54.688	9.641
1221 (1806-07)	53.934	9.641

Yeniçeri Ocağı'nın ihmal edilmiş ve kendi haline bırakılmış durumu yeniçeri kışlarının bakımsızlığından, yeniçeri odalarına devlet tarafından verilen tayınatın yetersizliğine,³⁰ yeniçeriler için Sekban Fırını'nda çıkarılan ekmeklerin yenmeyecek durumda oluşundan³¹, Yeniçeri Ocağı'ndan mütেকait odabaşlarının ihtiyarlıklarında geçinebilmek için dilencilik etmesine kadar pek çok şekilde kendini gösterebiliyordu.³² Buna bir de yeni kurulan Bostânî Tüfekçisi Ocağı'na gösterilen rağbet ve mensuplarına verilen yüksek maaşlar eklendiğinde yeniçerilerin yeni nizam hakkındaki görüşlerinin olumlu olmasını beklemek imkânsız hale gelmektedir.³³

D. PYM, 35371 [Recec 1213 / 12 Eylül 1798-8 Aralık 1798]; D.YNÇ, 34785 [Masar 1216 / 14 Mayıs 1801-9 Ağustos 1801]; 34780 [Reşen-Lezez 1219 / 6 Ekim 1804-31 Mart 1805]; 34793, [Masar 1221 / 21 Mart 1806-6 Haziran 1806]). Bu dönemde yeniçeri mevâcibleri mütেকaidler için dört sene, neferât-ı cedid için ise üç sene dokuz ay gecikme ile ödendiğinden sadece mevâcibin verilme tarihi belirtilmiştir. Meselâ 1207 Reşen ve Lezez mevâcibi aslında mütেকaidlerin 1203 Reşen ve Lezez'inde ödenmesi gereken mevâcibidir.

30 BOA, Cevdet Maliye (C.ML), 60 (27 Cemâziyelâhir 1215 / 15 Kasım 1800).

31 BOA, C. AS, 27633 (17 Şâban 1211 / 17 Şubat 1797).

32 BOA, HAT, 56138 (katalog tarihi 1204 / 1789-1790).

33 Bu dönemde yeniçeri ortalarının çorbacılarından sonra en yüksek rütbeli zâbiti olan odabaşlarının aylık maaşları 6-7 kuruş arasında iken, yeni kurulan ocağın basit bir neferine aylık 12 kuruş maaş verilmekteydi (bazı örnekler için bkz. BOA, C. AS, 3815 [22 Ramazan 1215 / 6 Şubat 1801]; BOA, D. YNÇ, 34774 [1218/1803-1804], 34763 [1216/1801-1802]; ayrıca yeniçeriler tarafından benzer şikâyetlerin Kabakçı İsyanı sırasında dile getirilmesi hakkında bkz. *Cabi Tarihi*, I, 130-131.

Eldeki mevcut bilgilere göre yeniçerilerin yeni orduya ve reformlara karşı ilk baştaki pasif tavırlarını değiştirip açıktan tavır alması Üsküdar'daki yeni kışlanın yanına yapılan Selimiye Camii'ndeki ilk cuma selâmlığı töreni için yapılan hazırlıklara rastlamaktadır. 1805 Nisanında yapımı tamamlanan Selimiye Camii'nde yapılacak ilk selâmlık töreninde yeniçerilerin yerini Tüfekçi Ocağı askerlerinin alacağı söylentisi, yeniçeriler tarafından uzun zamandır şüphelendikleri ocaklarının kaldırılması yolunda atılmış açık bir adım olarak yorumlanmış, Üsküdar'a geçen bazı yeniçeriler sağa sola ateş açmaya başlamış ve Üsküdar Kışlası'ndaki Tüfekçi Ocağı askerlerini ortadan kaldıracakları tehdidinde bulunmuşlardı. Bunun üzerine III. Selim yönetimi geri adım atarak Selimiye Camii'ndeki selâmlığın başka bir tarihe ertelendiğini ilân etmiş, yeniçerilere de selâmlık törenindeki geleneksel yerlerinin korunacağı teminatını vermişti.³⁴

Yeniçeriler tarafından yeni düzene karşı gösterilen bu tepkinin çok daha şiddetlisi selâmlık olayından bir yıl sonra, III. Selim yönetiminin Rumeli'yi yeni düzene dahil etmek için adımlar atması sonucu patlak verdi. Rumeli'de de Anadolu'da olduğu gibi asker yazmak ve kışlalar kurmak isteyen merkezî yönetim bunu uzun süredir planlamakta, ancak gelecek tepkilerden korktuğu için gerekli adımları atamamaktaydı. Yeni ocağın kuruluşundan hemen sonra Edirne'ye bir miktar Bostânî Tüfekçisi askerinin gönderilmesi gündeme gelmiş, fakat bunun Edirne'deki yeniçerilerin ve ahalinin tepkisine yol açacağından korkulduğundan bu fikirden vazgeçilmiş, onların yerine yeni yazılan yeniçeri tüfekçileri gönderilmişti.³⁵ Hükümetin 1804 yılından itibaren bu planı tekrar yürürlüğe koymak için harekete geçtiği, İstanbul'un yakın çevresinden başlayarak yeni kışlalar inşası ve asker yazılması işlemini kademe kademe Edirne'ye kadar yaymayı hedeflediği görülmektedir.³⁶ Yeni düzenin Edirne'yi de içine alacak biçimde genişletilmesi reformlar için önemli bir başarı anlamına gelecekti, zira Edirne İstanbul'dan sonra yeniçerilerin en güçlü olduğu kent olmasının yanında Balkanlar'daki âyanları doğrudan kontrol altına almak için önemli bir üs oluşturabilirdi. III. Selim ve danışmanları böyle kritik bir adımı atmadan önce eşkiya takibini mazeret göstererek Kadı Abdurrahman Paşa idaresindeki Bostânî Tüfek-

34 Âsım Efendi, *Tarih-i Âsım*, I, 361.

35 BOA, HAT, 7964, (katalog tarihi 1211 / 1796-97).

36 Aysel Yıldız, *Vaka-yı Selimiyye*, s. 138.

çisi askerlerini Rumeli'ye göndermişlerdi. Malkara'ya kadar giderek Dağlı eşkiyası denilen gruplar karşısında bazı başarılar kazanan yeni ocağın askerlerinden bir kısmı İstanbul'a geri çağırılmamış, Çorlu'ya ve Lüleburgaz'a yerleştirilmişti.³⁷ Rumeli'ye gönderilen yeni ocağın askerlerine açıktan bir tepki verilmemesi hükümetin Rumeli'nin yeni düzene dahil edilmesi konusunda yeni adımlar atılması için büyük ihtimalle cesaret vermişti. III. Selim yönetiminin 1806 ilkbaharında Tekirdağ'da asker yazmak ve kışla kurmak için harekete geçmesi bu plan doğrultusunda atılmış yeni bir adımdı. Tekirdağ'daki yeniçerilerin Edirne'deki yeniçerilerden de aldıkları destekle asker yazılmasına karşı çıkması ve bu konudaki fermanı uygulamaya çalışan nâibi öldürmeleri karşısında şaşırان III. Selim yönetimi ilk başta aynı Selimiye Camii vakasında olduğu gibi geri adım atmış, ancak ardından Kadı Abdurrahman Paşa idaresindeki yeni orduyu donanmanın da desteği ile Tekirdağ ve Edirne'deki âsilerin üzerine yollamıştı.³⁸

Yeni orduya Anadolu'da asker yazılması sürecince patlak veren Konya Vakası'nda zaten ahaliye gereksiz yere şiddet uyguladığı için eleştirilere uğramış olan Kadı Abdurrahman Paşa'nın aynı tavrına Rumeli'de de devam etmesi olayları bir iç savaş şekline sokmuş, geçtiği yerlerde ahalinin pasif ve açıktan direnişi ile karşılaşan Abdurrahman Paşa giderek daha da sert yönlemlere başvurmuştu.³⁹ Tekirdağ'ı ablukaya alan Donanma-yı Hümâyün

37 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Nizâm-ı Cedîd Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa I," *Belleten*, 138/35 (1971), s. 263. Uzunçarşılı'ya göre süvari askerleri Çorlu'ya, piyadeler ise Tekirdağ'a yerleştirilmişti. Tekirdağ'a yerleştirildiği ifade edilen tüfekçi askeri büyük ihtimalle İstanbul-Edirne yolu üzerinde, Lüleburgaz'daki Karıştıran kasabası yakınında yeni yapılan kışlaya yerleştirilmişti (Karıştıran'daki kışlanın inşası için bkz. Aysel Yıldız, *Vaka-yı Selimiyye*, s. 138. Karıştıran'daki kışlaya 3000 tüfekçi askerinin yerleştirilmesi hakkında bkz. *Cabi Tarihi*, I, 62).

38 BOA, HAT, 3180 (katalog tarihi 1221/1806); 3181 (katalog tarihi 1221/1806); *Cabi Tarihi*, I, 62-64; Fahri Çetin, "Yayla İmamı Risalesi," *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 8/3 (1975), s. 217-218. Uzunçarşılı, "Nizâm-ı Cedîd Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa I", s. 277-296. Aysel Yıldız, *Vaka-yı Selimiyye*, s. 143.

39 Nizâm-ı Cedîd ricâlinin politikalarını uygulamak için özellikle bu tip sertlik yanlısı isimleri bulup kullandığı söylenebilir. Kabakçı İsyanı sonrasında hayatta kalan Nizâm-ı Cedîd tarafından reformları yeniden uygulamak için seçilen Alemdar Mustafa Paşa'nın da benzer karaktere sahip olması en azından Nizâm-ı Cedîd ricâli içindeki bir grubun reformların ancak şiddet yolu ile uygulanabileceği görüşüne sahip olduğunu düşündürüyor.

gemilerinin şehri bombardıman etmesi, yeni ordunun Rumeli'deki bazı şehir ve kasabaları kuşatması ve girdiği yerleşim merkezlerinde ahalinin malına zorla el koyması gibi gelişmeler II. Edirne Vakası olarak adlandırılan bu olayı III. Selim için iyice içinden çıkılmaz hale getirmişti.⁴⁰ Ahali-den destek göremeyen Abdurrahman Paşa kuvvetlerinin iâşe problemi ile karşılaşmasının yanı sıra İstanbul'da da yeniçerilerin bir isyana kalkışabilecekleri korkusu III. Selim'i en sonunda geri adım atmaya zorlamış, padişah Abdurrahman Paşa kuvvetlerini geri çekerek yeni düzenin Rumeli'de uygulanması politikasından vazgeçtiği sözünü vermişti.⁴¹

Bu noktadan sonra saray ve yeniçeriler arasında görünüşte bir uzlaşmaya varılsa da artık iki taraf arasında tansiyonun hızla yükseldiği ve köprülerin iyice atıldığı görülmektedir. Yeni ordu artık yeniçerilerin varlığı için hayatî bir tehdit olarak görülürken, İrâd-ı Cedîd adı altında yapılan malî düzenlemelerin toplumun değişik kesimlerinin eskiden beri sahip olduğu ekonomik ayrıcalıkları ortadan kaldırmaya yönelmesi ve Nizâm-ı Cedîd ricâlinin ulemâya karşı dışlayıcı tutumu hükümete karşı muhalefeti genişleten faktörlerdi. Özellikle Selimiye Camii ve Edirne vakalarından itibaren Nizâm-ı Cedîd taraftarları ve karşıtları arasındaki mücadeleyi iyice su yüzüne çıkarmış ve iki taraf da birbirlerine karşı artık açıktan propaganda savaşına girişmişlerdi.

Bu noktada III. Selim'in saltanatının sonlarına doğru Nizâm-ı Cedîd'i savunmak için kaleme alınmış iki metin, yeniçeriler ve Nizâm-ı Cedîd taraftarları arasındaki siyasî mücadelenin hangi boyutlarda olduklarını göstermeleri açısından önemlidir. *Sekbanbaşı Risâlesi* olarak bilinen ilk metin, temelinde III. Selim'in politikalarını savunmak ve Nizâm-ı Cedîd aleyhtarlarının yönelttikleri eleştirilere cevap vermek amacıyla kaleme alınmıştır.⁴² Risâle boyunca yeniçerilerin o güne kadar sergiledikleri

40 Aysel Yıldız, *Vaka-yı Selimiyye*, s. 144-147; *Cabi Tarihi*, I, 64.

41 Uzunçarşılı, "Nizâm-ı Cedîd Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa I," s. 296-97.

42 *Hulâsatü'l-kelâm fi reddi'l-avâm, Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası* ilâvesi, İstanbul, tarihsiz; ayrıca bkz. Abdullah Uçman, haz., *Koca Sekbanbaşı Risalesi* (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, tarihsiz); aynı metnin İngilizce tercümesi için bkz. William Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*, London, 1829, reprint, (New York: Arno Press, 1971), s. 216-294. Koca Sekbanbaşı'nın kimliği konusundaki farklı görüşler için bkz. Ali Birinci,

askerî performansları eleştirilmekte ve Yeniçeri Ocağı mensupları ayak takımı, cahil cühela takımı ve benzeri ifadelerle aşağılanılmaktadırlar. Daha önemlisi risâle yazarı yeni bir ordu kurulmasının gerekliliğinden bahsederken dikkati Yeniçeri Ocağı içindeki esnaf ve zanaatkâr tabakasına çekmekte ve bunlardan seferlerde başarı beklenmesinin mümkün olmadığını iddia etmektedir. Yazara göre yeni kurulmakta olan Nizâm-ı Cedîd ordusu yeniçerilerin aksine çörekçi, börekçi, kayıkçı, balıkçı, kahveci, bakkal gibi otuz iki meslekten gelen insanlardan oluşmayacaktı.⁴³ Aslında risâlenin yazarı metnin başından sonuna kadar yeniçerilerin esnaflıkla ve tarımla uğraşmalarına devamlı vurgu yaptığı görülmektedir. Yazara göre Avrupalı muadilleri gibi askerî disiplin ve düzenli tâlimden uzak kalmış ve askerlikten başka mesleklerle meşgul bir güruhtan askerî başarı beklemek ancak hayalden ibaretti.

Nizâm-ı Cedîd'i savunmak için yazılan diğer bir metin olan, *Zebîre-i Kuşmânî fî Tarîf-i Nizâm-ı İlhâmî*'de ise yeniçerilerden bahsedilirken çok daha aşağılayıcı ve müstehzî bir dil kullanılmaktadır.⁴⁴ Ulemâ sınıfına mensup olan metnin yazarı Ubeydullah Kuşmânî'nin hem eserinde kullandığı üslûptan hem de farklı kaynaklardan İstanbul'da camilerde vâizlik yaptığı anlaşılmaktadır.⁴⁵ Kuşmânî'nin camilerde verdiği vaazlarda da yeniçeriler ve Nizâm-ı Cedîd konusunda benzer bir üslûp ve söylem kul-

---

"Koca Sekbanbaşı Risalesi'nin Müellifi Tokadlı Mustafa Ağa (1131-1219)," *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 105-120; Kemal Beydilli, "Evreka, Evreka" veya "Errare Humanum Est," *İlmi Araştırmalar*, 9 (2000), s. 45-66; Aynı yazar, "Sekbanbaşı Risalesi'nin Müellifi Hakkında," *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 12 (2005), s. 221-224; Hakan Erdem, "The Wise Old Man, Propagandist and Ideologist: Koca Sekbanbaşı on Janissaries, 1807," *Individual, Ideologies and Society: Tracing the Mosaic of Mediterranean History*, Kirsi Virtanen, ed., (Tampere: Tampere Peace Research Institute, 2000), s. 153-177.

43 Wilkinson, *An Account of Principalities*, s. 234.

44 Ömer İşbilir, haz., *Nizâm-ı Cedîde Dâir Bir Risâle: Zebîre-i Kuşmânî Fî Tarîf-i Nizâm-ı İlhâmî* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2006).

45 Alemdar Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Kuşmânî ismindeki bir vâiz camilerde yeniçeriler aleyhindeki şiddetli vaazlarından dolayı ün kazanmıştı. Ancak zaten uyguladığı politikalar ile yeniçeriler ile arası iyice gergin olan merkezî otorite, bu tip olaylar sonucu vaziyeti daha fazla gerginleştirmenin gereksiz olduğu görüşü ile Kuşmânî'yi alelacele İstanbul'dan sürmüştü (*Cabi Tarihi*, I, 257).

landığını tahmin etmek zor değildir. Metindeki üslûbun şiddeti ve metinde bahsedilen tarafların birbirlerine yönelttikleri suçlamalar, o dönem Nizâm-ı Cedîd taraftarları ile yeniçeriler arasındaki mücadelenin artık geri dönülmez bir noktaya vardığı fikrini doğurmaktadır. Aynı *Sekbanbaşı Risâlesi* gibi Kuşmânî'nin eseri de III. Selim'in politikalarının savunmasına ve yapılan değişikliklerin ne kadar gerekli olduğunun ispatına ayrılmıştı. Yine Sekbanbaşı'na benzer bir biçimde Kuşmânî'ye göre Osmanlı ordularının Avrupalılar karşısında sürekli mağlûp olmasının tek suçlusu askerî disiplinden yoksun olan ve düzenli tâlim yapmak istemeyen yeniçerilerdi. Yeniçerileri bir avuç hamal, bakkal, deveci ve meddah güruhu olarak aşağılayan yazara göre bu gibi askerlerden oluşan ordudan Avrupalılar karşısında başarı beklemek hayaldi.⁴⁶

III. Selim'in saltanatının başında yazılan lâyhaların yeniçeriler konusundaki üslûbu ile *Sekbanbaşı Risâlesi* ve Kuşmânî'nin *Zebîre*'sinde yeniçeriler için kullanılan ağır ifadeler arasındaki fark gayet dikkat çekicidir. Bu üslûp değişikliği bir anlamda padişahın ve Osmanlı ricâlinin Kuşmânî gibi araçlar yolu ile de olsa yeniçeriler hakkındaki kararlarını açıkça beyan etmesi anlamına geliyordu. Bu metinlerde bilhassa yeniçerilerin ticaret ve zanaatlar ile uğraşmasının büyük bir sorun olarak sunulması, bir mânada Osmanlı merkezî yönetiminin yeniçeriler hakkındaki planlarının iyiden iyiye ifşa edilmesiydi. Verilen mesaj yeniçerilerin askerlik dışı mesleklerini bırakıp bütün zamanlarını sadece askerî tâlim ve eğitim ile geçirmeyi kabul etmedikleri, yani yeni orduya katılmadıkları takdirde, sahip oldukları bütün imtiyazları kaybedecekleriydi. Ancak bir yandan yeniçerilerin askerlik dışı meslekler ile meşgul olması Nizâm-ı Cedîd propagandacıları tarafından kamuoyuna önemli bir sorun olarak sunulurken, bir yandan da merkezî yönetimin aldığı bir karar ile Nizâm-ı Cedîd mensuplarının askerî tâlimden artakalan zamanlarında ticaret ve zanaatlar ile uğraşmalarına izin vermesi son derece çelişkili görünmektedir.⁴⁷

1806'daki Edirne Vakası sonrasında III. Selim yönetiminin kendini içinde bulduğu iç ve dış siyasî vaziyetin giderek zorlaşmasının, padişah ve yönetici ricâlin meşruiyetinin giderek daha da fazla erozyona uğraması ile

46 *Zebîre-i Kuşmânî*, s. 27-30.

47 BOA, HAT, 4391 (3 Ş 1220 / 27 Ekim 1805).

sonuçlandığı söylenebilir. Rumeli’de yürürlüğe koymaya çalıştığı reform programından geri adım atan sultan, isyancılara ve memnuniyetsiz gruplara karşı uzlaşmacı bir tavır almak zorunda kalmış ve hükümette sadrazam ve şeyhülislâm da dahil olmak üzere önemli değişiklikler yapmıştı. Daha da kötüsü Eflak ve Boğdan’daki krizin kontrolden çıkması ve Rusya’nın herhangi bir savaş ilânı olmaksızın buraları işgali sonucunda Rusya’ya savaş açmak durumunda kalınması III. Selim yönetiminin durumunu daha da güçleştirmişti. Merkezî yönetiminin içinde bulunduğu çıkmaz her şeyden önce cepheye gönderilecek ordu konusunda odaklanıyordu. Henüz istenilen sayıya ve seviyeye ulaşmayan Bostânî Tüfekçisi Ocağı’nın sefere gönderilmesi ihtimal dışıydı. Zira böyle bir hareket yeniçerilerin tepkisine sebep olacağından başkentte kargaşa çıkması olasılığında sultan ve yönetici ricâlin savunmasız kalacağı açıktı. Yeni ocağın bir kısmı savunma için İstanbul’da bırakılıp diğer kısmı yeniçeriler ile birlikte sefere gönderilse bu defa da sefere giden ordunun kendi içinde çatışma ve anlaşmazlık çıkması olasılığı yükselecekti. Bütün bu olasılıklar göz önüne alındıktan sonra III. Selim yönetiminin ülkenin savunulması için yine kaldırılmaya uğraştığı Yeniçeri Ocağı’na muhtaç kalması gerçekten ironik bir durumdu.

Savaşın patlak vermesinin ardından on adet yeniçeri ortası alelacele tahhî-i be-dergâh edilerek Tuna sahilinin korunması için Balkanlar’a yollanmış, ardından da 1807 Martının ortalarında asıl yeniçeri ordusu sadrazam ile birlikte cepheye gönderilmişti.⁴⁸ Yine bu esnada XIX. yüzyılın ikinci yarısında ünlenecek adı ile “gunboat” diplomasisinin belki de ilk örneklerinden birini teşkil etmek üzere İngiliz donanmasının Çanakkale Boğazı’ndan geçerek İstanbul önlerine kadar gelmesi ve başkenti tehdit etmesi üzerine yine şehri savunma görevi dalkılıç yazılarak eldeki gemilere doldurulan yeniçerilere ve ahaliye kalmıştı.⁴⁹ Hem İngiliz donanması olayında hem de cepheye gönderilen yeniçeri ordusunda III. Selim yönetimi ve yeniçeriler arasındaki gerilimin kendini belli ettiği, yeniçerilerin zaman zaman mevcut yönetime olan güvensizliklerini açıkça dile getirdikleri görülmektedir.

48 BOA, C. AS, 44949 (11 Şevval 1221/22 Aralık 1806). *Tarih-i Cevdet*, VIII, 143, 176-177.

49 *Cabi Tarihi*, I, 104-105. *Yayla İmamı Risalesi*, s. 220-221. Kaynakların hiçbirinde İngiliz donanmasına karşı yapılan hazırlıklara Bostânî tüfekçilerinin de katıldığı yolunda bir ifade yoktur.

Orduda yeniçerilerin Tuna'nın karşı tarafına yapılacak bir saldırı bahanesi ile Ruslar'a kışdırılacağı, İstanbul'daki yeniçeri kışlalarının Nizâm-ı Cedîd kışlası haline getirileceği gibi söylentilerin dolaşması bu güvensizliğin tezahürlerindendi.⁵⁰

Yeniçeriler ve Kabakçı İsyanı

Otoritenin kendine güvenini derinden sarsan sıra dışı olaylar olan isyanların Osmanlı seçkinlerinin yazılarında önemli izler ve yankılar bırakmış olması şaşırtıcı değildir. Osmanlı elitinin birer üyesi olan vekâyi'nâme ve tarihçe yazarları, eserlerinde isyanlardan çoğu zaman olumsuz olarak bahsetmişler ve isyancıları mevcut siyasî ve toplumsal sınırları aşarak toplumu kaosa ve anarşiye götüren kimseler olarak lânetlemişlerdir. Bu birincil kaynakların çoğunda isyancıların kimlikleri hakkında fazla bilgi verilmemesi, isyancıların âsiler, yeniçeriler ve benzeri genel ve belirsiz isimler altında adlandırılması günümüz tarihçileri için önemli zorluklar doğurmaktadır. Bunun yanında pek çok modern Osmanlı tarihçisinin Osmanlı vak'anüvislerinin ayak izinden giderek Osmanlı döneminde meydana gelmiş İstanbul isyanlarının çoğunu "yeniçeri isyanı" kategorisinde toplaması işi daha da karışık hale getirmektedir.

Yeniçerilerin katılmış olduğu ve önemli rol oynadığı isyanların hepsini yeniçeri isyanı olarak adlandırmanın sakıncası her şeyden önce farklı tarihsel dönemlerde farklı sosyal ve siyasî mânalar içeren "yeniçeri" kavramının kendisinden kaynaklanmaktadır. Her ne kadar yeniçerilerin farklı dönemleriyle ilgili detaylı araştırmalara sahip değilsek de, yüzyıllar içerisinde hem yeniçeri kavramının hem de Yeniçeri Ocağı'nın önemli değişimlere sahne olduğunu söylemek ancak mâlûmu î'lâm etmek olacaktır. Daha önce de ifade edildiği gibi XIV ve XV. yüzyıllarda devşirme sistemi çerçevesinde yetiştirilerek sultanın profesyonel köle (kapıkulu) ordusunu oluşturan yeniçerilerin, XVI. yüzyıldan başlayarak bu karakterlerini yitirdikleri açıktır. Bu sürecin sonucu, XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyılın başlarına gelindiğinde yeniçerilerin savaş dışı zamanlarda zanaatlar, tarım, ticaret ve gündelik işler ile uğraşan ve ahalinin genelinden çok da ayırt edilemeyecek kimselere dönüşmesiydi. Bu açıdan bakıldığında eğer XIX.

⁵⁰ *Cabi Tarihi*, I, 118.

yüzyılda İstanbul'da gerçekleşmiş olan isyanları basit biçimde “yeniçeri isyanı” olarak nitelendirirsek, bu isyanların arkasındaki sosyoekonomik ve siyasal mânaları anlamlandırmamız zorlaşacaktır.⁵¹

Her şeyden önce mevcut birincil kaynaklar isyanlara katılanların kimlikleriyle ilgili çok açık bilgiler içermemektedir. İsyana katılan kalabalıkları genellikle olumsuz ifadelerle ve sıfatlarla niteleyen ve çok da ayırım yapmadan âsi ya da yeniçeri genel adı altında toplayan bu kaynaklar, genellikle isyanın liderlerinin kimler olduğu konusunda görece daha fazla bilgi içermektedirler. Eldeki bilgiler XIX. yüzyılın başlarında İstanbul isyanlarına liderlik eden kişilerin genellikle Yeniçeri Ocağı'nın orta kademeli zâbitleri arasından geldiğine işaret etmektedir. Bu orta rütbeli zâbitler, yani odabaşılar, aşçı ustalar ve mütevelliler, ocak hiyerarşisinde sahip oldukları etki ve tecrübelerine göre yükselmekte ve yeniçeri neferleriyle gündelik hayatlarında sürekli temas halinde bulunmaktaydılar. Bu sebeple bu zâbitlerin ortaların en yüksek zâbitleri olan çorbacılar ya da Yeniçeri Ocağı hiyerarşisinin tepesindeki rütbeli subaylardan çok daha iyi biçimde yeniçeri neferlerinin taleplerini anladıkları ve temsil ettiklerini söylemek çok iddialı bir saptama olmayacaktır. Orta rütbeli zâbitlerin çoğu köken olarak toplumun alt kesimlerinden gelmelerine rağmen yeniçeri neferleri üzerindeki tesirleri dolayısıyla önemli siyasî güce sahip olmuşlardı.

Osmanlı tarihî metinleri çoğu zaman Osmanlı siyasî elitinin siyasî bilincini yansıttığı için, XVIII ve XIX. yüzyıl hakkında yazılmış Osmanlı vakâyî'nâmelerinde isyanlara liderlik eden orta rütbeli yeniçeri zâbitleri son derece olumsuz biçimde resmedilmiştir. Şânîzâde, Esad ve Ahmed Cevdet Paşa gibi Osmanlı vak'anüvisleri bu zâbitleri siyasî elitin reformlarına karşı yöneltilen siyasî muhalefetin ve tehdidin asıl kaynağı olarak göstermişlerdir. Bu doğrultuda askerî reformlara yeniçerilerin gösterdiği muhalefetin asıl sebebi olarak orta rütbeli zâbitlerin Yeniçeri Ocağı'ndaki yolsuzluklardan (özellikle de esâme satışlarından) ve orta sandıklarından

---

51 bu konunun daha ayrıntılı bir tartışması için bkz. Mehmet Mert Sunar, “Cauldron of Dissent: A Study of Janissary Corps, 1807-1826”, (doktora tezi), Binghamton: SUNY-Binghamton, 2006.

önemli maddî menfaat sağlaması gösterilmiştir.⁵² Belli bir oranda gerçeklik payı olan bu suçlamalar, orta rütbeli yeniçeri zâbitlerinden merkezi yönetime karşı yöneltilen asıl tehdidin bu zâbitlerin yeniçeri neferatını ve yeniçeri taslakçılarını kontrol edip, siyasî olarak harekete geçirebilme kabiliyeti olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Özellikle isyanlarda kentlin çeşitli kesimlerinden gelen isyancıların hareketlerini ve şiddet potansiyellerini kontrol eden orta rütbeli zâbitlerin Osmanlı yöneticileri için dâimî bir tehdit oluşturduğu yadsınamaz.

Hem 1807 isyanında, orta rütbeli yeniçeri zâbitleri isyancı grupların hareketlerini mevcut hükümete karşı organize edip, yönlendirebilme gücüne sahip olduklarını kanıtlamışlardı. 1807 Kabakçı İsyanı'nı başlatanlar Boğaz kalelerindeki yeniçeri yamakları olmasına rağmen isyanın asıl liderlerinin orta rütbeli yeniçeri zâbitleri olduğu birincil kaynaklarda pek çok defa yenilenen bir iddiadır. Yeniçeri ordusu cephede olmasına karşın İstanbul'da kalmış olan ortaların mütevellî ve odabaşılarının isyan boyunca halkı isyana katılmaya davet ettikleri ve isyancıları yönlendirdikleri bilinmektedir. Özellikle de 1, 9, 25 ve 64. cemaatlerin mütevellîleri ile 25. cemaat ve 17. bölük odabaşılarının isyandan önce gizlice toplanarak isyanın başlamasına karar verdikleri de iddialar arasındadır.⁵³

Benzer biçimde 1808'deki Alemdar Vakası'nın da, yeniçeri kışlalarında orta rütbeli zâbitlerin yaptığı gizli toplantı sonrası patlak verdiği ve bu isyanda da isyancılara odabaşı ve mütevellîlerin yanı sıra aşçı ustalarının da liderlik ettiği kaynaklardan anlaşılmaktadır.⁵⁴ Buna karşın 1826'daki ayaklanmada isyancıların başında çok az sayıda orta rütbeli

52 Mehmed Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, 2. basım (İstanbul: Matbaa-i Süleyman Efendi, 1293), s. 12; Ahmed Cevdet Paşa, *Târih*, XII, 82, 169.

53 Fahri Ç. Derin, "Tüfengçi-başı Arif Efendi Tarihçesi," *Bellekten*, 38 (1974), s. 390; *Cabi Tarihi*, I, 217, 243; *Georg Oğulukyan'ın Ruznamesi: 1806-1810 İsyanları*, III. *Selim*, IV. *Mustafa*, II. *Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa*, Hrand D. Andreasyan, çev., (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1972), s. 3. Mütevellîler yeniçeri ortalarının orta sandıklarının başında bulunan, ortaların gelirlerini ve harcamalarını kontrol eden zâbitlerdi. Odabaşılar yeniçeri ortalarında çorbacılarından sonra gelen en yüksek rütbeli zâbitlerdi. Her yeniçeri ortasının odabaşısı, ortanın odasının (kışla binasının) ve dolayısıyla ortaya mensup yeniçerilerin zabturabını sağlayan en etkili zâbitti.

54 Şanizade, *Târih*, I, 106; *Cabi Tarihi*, I, 273.

zâbitin bulunması II. Mahmud yönetiminin önceki isyanlara katılmış ve önderlik etmiş olan pek çok yeniçeri zâbitini ya ortadan kaldırması ya da İstanbul'dan uzaklaştırması sonucu olduğu belirtilmelidir.⁵⁵

1807 ve 1808 isyanlarını izleyen dönemde orta rütbeli yeniçeri zâbitlerinin gücü giderek artmış ve isyanlardaki başarılarından da güç alarak devletin siyasî karar alma mekanizmasına katılmak için taleplerde bulunmaya başlamışlardı. Yeniçeri zâbitlerinin 1808 isyanı sonrasında dâimî olarak meşveret meclislerine temsilciler sokma talepleri, siyasî açıdan oldukça güç durumda olmasına rağmen II. Mahmud yönetimi tarafından ısrarla reddedilmiştir. Yeniçeri neferatının ve İstanbul'daki farklı toplumsal kesimlerin siyasî karar verme mekanizmasına temsilciler yoluyla katılımı mânasına gelen bu talepler 1820'lerin başında Hâlet Efendi'nin de desteği ile II. Mahmud tarafından kabul edildiyse de, bu başarı kısa süreli olmuştur.

Orta rütbeli zâbitlerin yeniçeri neferatı ve İstanbul'daki belli toplumsal kesimler üzerindeki nüfuzu sadece isyan zamanlarında bu grupların yönlendirilmesinden ibaret değildi. Orta sandıklarını kontrol eden bu zâbitler birer para vakfı olarak işletilen bu sandıklardan daha çok küçük meblağlarla kredi almak ihtiyacında olan zanaatkârlara, tüccarlara, esnafa ve dar ve orta gelir sahibi halka faiz karşılığı borç vermekteydiler. Her ne kadar ortada dönen meblağlar mütevazi de olsa, bu tip finansal ilişkilerin orta rütbeli yeniçeri zâbitlerinin farklı toplumsal kesimlerle geniş kapsamlı güç ilişkilerine girmesine imkân verdiği şüphesizdir. Bunun yanında bazı nüfuzlu yeniçeri zâbitlerinin esnaf loncalarının yönetiminde yer aldığı ve bu pozisyonların bu zâbitlere lonca mensupları üzerinde de belli bir etki sahibi olmada yardımcı olduğu söylenebilir. İstanbul'da taşımacılık ve inşaat sektörlerinin yeniçerilerin kontrolünde olması, hamal, kayıkçı ve inşaatçı esnafının kethüdâlarının çoğunlukla kendi ortalarında söz sahibi yeniçeriler arasından seçilmesi, bu sektörlerde çalışanların büyük bölümünün ya yeniçeri ya da yeniçeri taslakçısı olması, yeniçeri zâbitleri için gerektiğinde harekete geçirilecek önemli bir insan kaynağı sağlamaktaydı.

55 Esad, *Üss-i Zafer*, s. 13, 69, 96; Cevdet Paşa, *Târih*, XII, 169, 176.

Bu üst üste geçmiş ilişki ağlarının orta rütbeli yeniçeri zâbitleri tarafından XIX. yüzyılın başlarındaki siyasî mücadelelerde ve isyanlarda etkin biçimde kullanıldığına şüphe yoktur. Gerçekten de isyanların başlangıcında yeniçeri zâbitlerinin yaptığı ilk şeylerden biri, İstanbul'un çarşılarına, hanlarına ve iskelelerine karakullukçular göndererek buradaki esnafı isyana katılmaya ve isyanı desteklemeye davet etmeleriydi. Meselâ 1807'deki Kabakçı İsyanı'nda, isyancıların bir kısmı Etmeydanı'na giderken Kapalı Çarşı yolunu izlemiş ve yol üzerinde Tahtelkale ve Asmaaltı gibi bölgelerden de geçerek buralardaki müslüman esnafı dükkânlarını kapatıp, işlerini bırakarak isyancılara katılmaya davet etmişti.⁵⁶ Bu farklı esnaf ve zanaatkâr gruplarının içinde hamallar ve diğer gündelik işçilerin, isyancıların kendilerine katılacağını umduğu ana grubu oluşturduğu söylenebilir. Gerçekten de Kabakçı İsyanı'nda isyancılar Etmeydanı'na vardıklarında buraya ulaşan kalabalık sadece yeniçerilerden değil, etraftan koşup sempatizan ya da seyirci olarak gelmiş pek çok farklı toplumsal kesimi de kapsamaktaydı.⁵⁷ İsyân sırasında İstanbul'un farklı semtlerinden onlu, yirmişerli gruplar halinde pek çok kimse yeniçerilerin önderliğinde isyancılara katılmıştı.⁵⁸

Her ne kadar hamallar, kayıkçılar ve gündelik işlerde çalışan kesimler isyancılar içinde aktif rol oynasalar da, isyancıların sadece bu gruplardan oluştuğunu söylemek yanıltıcı olacaktır. Özellikle dönemin yazarları tarafından isyancıları tarif etmek için kullanılan bazı toplumsal etiketleri sorgulamadan kabul etmenin son derece sorunlu olduğu açıktır. Dönemin yazarlarının genellikle yönetici elit içinden gelen ya da bu gruplarla yakın bağları olan kimselerden oluştuğu dikkate alındığında, bu yazarların isyancıları tanımlamak için "hammal" ve "ırgad" gibi sıfatların kullanmasının bir amacının da isyancıları ve onların siyasî amaçlarını küçümsemek olduğu düşünülmelidir. Yeniçeri esâme defterlerinde kayıtlı kişilerin çok farklı

56 *Georg Oğulukyan'ın Ruznamesi*, s. 5.

57 Oğulukyan'a göre isyan sırasında Etmeydanı'nda toplanan kalabalığın sayısı 80.000'i bulmuştu. Bu büyük ihtimalle abartılı bir sayı olmasına rağmen yine de Etmeydanı'nda önemli sayıda insanın toplandığına işaret etmektedir (*Georg Oğulukyan'ın Ruznamesi*, s. 5; ayrıca bkz. *Tüfengçi-başı Arif Efendi Tarihçesi*, s. 396).

58 *Cabi Tarihi*, I, 130.

meslekî gruplardan geldiği göz önüne alındığında, isyanlara destek veren kişilerin İstanbul'un çalışan kesimlerinin tipik bir kesitini oluşturduğunu farzetmek çok da yanlış olmayacaktır. Dönemin kaynaklarının isyancıların bu özelliğini bilinçli biçimde görmezden geldiği, ya isyancıları aşağılayıcı sıfatlar kullandığı ya da hepsini yeniçeri toplu adı altında tarif ettiği açıktır. İsyancıların gerçek kimliğini anlayabilmek için bu etiketlerin ötesine geçilmesi gereği açıktır. Meselâ Kabakçı İsyanı'ndaki rolleri sebebiyle kaynakların çoğunda pejoratif sıfatlarla tanımlanan yamakların, aslında geçimlerini yamaklığın yanı sıra Boğaz kalelerinin etrafındaki bostanları ekip biçerek devam ettiren taşradan İstanbul'a gelmiş göçmenler olduğu bilgisine ancak kaynakların satır aralarını okuduktan sonra ulaşılabilmektedir.⁵⁹ Yeniçeriler ile doğrudan bir ilişkisi olmasa da yeniçeri esâmesine sahip olan pek çok kimsenin dolaylı ya da doğrudan yeniçerilere destek verdiğini düşünürsek, isyancıları belli bir gruba mensup kimseler olarak göstermenin yanlışlığı daha da iyi anlaşılacaktır. Kabakçı İsyanı sırasında Etmeydanı'na toplanan kalabalığın kadın ve çocuk, yaşlı ve genç İstanbul halkının pek çok farklı kesiminden insanlar olması ve meydanın bir isyanın karargâhından çok bir panayırı andırması, isyancıların arkasındaki kamuoyu desteği konusunda önemli ipuçları vermektedir.⁶⁰ Bu kalabalığın Nizâm-ı Cedîd ordusu ile bir çatışma çıkması ihtimaline rağmen Etmeydanı'na toplanmış olması vurgulanması gereken bir noktadır. Gerçekten de isyan sırasında bir grup isyancı Nizâm-ı Cedîd elitinin önemli isimlerinden biri olan İbrâhim Kethüdâ'yı idam etmek için Etmeydanı'na getirirken, meydandaki halk bunu Nizâm-ı Cedîd askerlerinin saldırısı sanmış ve panik içinde herkes bir yerlere sakanmaya çalışmıştı.⁶¹

İstanbul ahalisinin farklı gruplarının isyana verdikleri destek, isyancıların isyan boyunca halka hiçbir zarar gelmemesi için âzami dikkat sarfetmesi ve halka bu konuda güvence vermelerini açıklamaktadır. Özellikle şehrin

59 *Tüfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesi*, s. 384; Câbî Ömer Efendi, aynı yamaklar için III. Selim'in "yabanın bir alay çıplak herifi" tabirini kullandığı iddia edilmektedir. Bu açıdan pek çok kaynaktaki buna benzer ifadelerin geçmesi aslında dönemin Osmanlı yönetici elitinin sıradan halka bakış açısını yansıtmaktadır (*Cabi Tarihi*, I, 133).

60 *Cabi Tarihi*, I, 130; *Tüfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesi*, s. 396; Oğulukyan, s. 5.

61 *Tüfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesi*, s. 396.

farklı bölgelerine gönderilen münâdiler ve karakullukçular bir taraftan kimsenin canına ve malına bir zarar gelmeyeceğini ilân ederken, bir taraftan da müslüman halkı isyana katılmaya çağırıyorlardı. İsyanın henüz başında Boğaz kıyısından Galata'ya doğru ilerleyen yamaklar, yol üzerindeki Boğaz köylerinde kimsenin canına ve malına zarar gelmeyeceği garantisini vermelerinin yanı sıra kendi içlerinde buna aykırı harekete cesaret eden çıkarsa cezasız kalmayacağı uyarısını yapmışlardı. İsyancılar bu konudaki kararlılıklarını ispat etmek için Unkapanı'ndan Etmeydanı'na giderken yolda içlerinden bir seyyar satıcıdan börek alıp parasını ödemeyen biri ile bir dükkân sahibinden tütün alıp tam parasını vermeyen başka birini hemen idam etmişlerdi.⁶² İsyanın liderleri isyancı kalabalığı görüp korku içinde dükkânlarını kapamaya çalışan esnafı teskin etmek ve güvence vermek için de bayağı bir gayret harcamışlardı. Aynı zamanda Kapalı Çarşı'ya gönderdikleri münâdilerle müslüman esnafı isyana katılmaya, gayrimüslimleri de dükkânlarını açık tutmaya davet etmişlerdi.⁶³

İsyanın liderlerinin halkın ve ticaretin güvenliğini temin etmek için uğraş vermelerinin ardında, kamuoyu desteğini sağlamak gibi stratejik bir sebebin olmasının yanı sıra zaten kendileri İstanbul ahalisinden olan isyancıların, kendi aileleri ve tanıdıklarının can ve mal güvenliğini sağlama kaygısının yattığı da söylenebilir. Sonuçta isyan ve benzeri olayların yağma, hırsızlık ve kişisel intikamların alınması için uygun bir ortam sağladığının farkında olan isyanın liderleri bu tip olayları önlemek için önemli gayret safetmişlerdi.⁶⁴

İsyan sırasında asayişin ve toplumsal düzenin korunması için âzami gayret gösterilmesine rağmen, dönemin tarihçileri isyanı “fitne ü fesad” ve

62 *Cabi Tarihi*, I, 128; *Georg Oğulukyan'ın Ruznamesi*, s. 5.

63 *Tüfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesi*, s. 395; *Georg Oğulukyan'ın Ruznamesi*, 4.

64 Tüfengçibaşı Ârif Efendi'ye göre, Kabakçı İsyanı sırasında kalabalık içinde Bolu Voyvodası Hacı Ahmedoğlu'nun kapı kethüdâsı olduğu iddiasıyla biri linç edilmiş, sonradan bu kişinin Hacı Ahmedoğlu'nun kethüdâsı olmadığı ve kişisel bir hesaplaşmanın kurbanı olduğu anlaşılmıştı. İsyanın liderleri bu olayı öğrenince, etrafa saldıkları münâdilerle bir kere daha ahaliyi bu tip hareketlerin ağır biçimde cezalandırılacağı konusunda uyarıyorlardı (*Tüfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesi*, s. 396-397).

mevcut düzenin yıkılması gibi sıfatlarla tanımlamışlardır.⁶⁵ Sünnî geleneğin, özellikle de Hanefî mezhebinin, otoriteye karşı isyanı onaylamayan duruşu göze alındığında, Osmanlı yazarlarının isyanı mevcut toplumsal ve siyasî düzeni tehdit eden bir sapma olarak nitelendirmeleri doğal görülebilir. Osmanlı seçkinlerinin bakış açısını yansıtan bu görüşlerin aksine, isyanın liderleri ve isyancıların kalkıştıkları hareket hakkında tamamen farklı görüşlere sahip olması da aynı şekilde doğal karşılanmalıdır. Her ne kadar mevcut kaynakların büyük bölümünden isyancıların görüşleri hakkında çok sağlıklı bilgiler almak kolay olmasa da, hem bu kaynakların satır aralarının okunmasından hem de isyancıların davasına dolaylı da olsa sempati besleyen bazı kaynaklardan, isyancıların amaçları ve düşünceleri konusunda bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. İsyancıların gözünde isyanın bazı yöneticilerin zulüm ve adaletsizliklerine karşı girişilmesi, isyanın meşruiyeti konusunda şüphe bırakmayan bir faktördü. Mevcut hükümete karşı girişilen isyan, şeriatın ve bozulan toplumsal düzenin yeniden tesisinden ibaretti. Bu açıdan asıl “fitne ü fesad” mevcut yönetim tarafından gerçekleştirilen zulüm ve adaletsizliklerdi. Meselâ isyan sırasında III. Selim ile görüşmeye giden isyanın liderlerinin sultanı sözünü tutmamak ve merhametsizlikle suçlaması, aynı suçlamaların III. Selim’in tahttan inmesini isteyen isyancılar tarafından da tekrarlanması, isyanın ve sultanın hal’edilmesinin meşru olduğu görüşünün yansımalarıydı.⁶⁶

İsyanın meşruluğunu sağlamak için isyancıların başvurdukları bir diğer yöntem de üst düzey ulemâyı kendi taraflarına çekmeye çalışmaktı. Şeyhülislâmdan başlayarak üst düzey ulemânın isyana destek vermesinin önemini farkında olan isyanın liderleri, isyanın başlangıcında şeyhülislâm ile birlikte Anadolu ve Rumeli kazaskerlerini şer’î konuları danışmak bahanesiyle Etmeydanı’ndaki yeniçeri kışlarına davet etmişler, davetleri de kabul edilmişti.⁶⁷ Tabii ki amacı isyana hukukî bir temel kazandırmak olan bu davetin bir diğer amacı da ulemânın isyancılarla merkezî yönetim arasında ara buluculuk görevini üstlenmesiydi. Kabakçı İsyanı sırasında üst düzey

65 bkz. Şânîzâde, *Târih*, I, 105-144; Esad, *Üss-i Zafer*, s. 68-84. Benzer görüşler her ne kadar isyana daha sempati ile baksa da *Tüfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesi*’nde de tekrarlanmaktadır (*Tüfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesi*, s. 386).

66 *Yayla İmamı Risalesi*, s. 229.

67 *Yayla İmamı Risalesi*, s. 225; *Cabi Tarihi*, I, 128.

ulemânın isyancılara sorun çıkarmadan destek vermesinin arkasındaki sebep Nizâm-ı Cedîd elitinin uyguladığı politikalarla ulemânın yetkisini kısımaya çalışmış olmasıydı.⁶⁸

Aslında bütün bu göstergeler isyancıların, çoğu birincil ve ikincil kaynaklarda resmedildiği gibi, öfke ya da fanatizm ile hareket eden bilinçsiz bir güruh olmadığını; tam tersine belli sosyal ve siyasî sıkıntılar sonucunda önceden belirlenmiş siyasî hedefler doğrultusunda harekete geçmiş ya da geçirilmiş gruplardan oluştuğuna işaret etmektedir. İsyanın lider kadrosunu oluşturan yeniçeri zâbitlerinin içinde yaşadıkları siyasî ve sosyal düzenin kurallarına vâkıf olan ve önceki tecrübelerden edinilmiş strateji ve yöntemleri isyan sırasında uygulamaya ve uygulatmaya çalışan kimselerden oluştuğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bu strateji ve yöntemler, önceden edinilmiş toplumsal ilişki ağlarının isyana destek toplamak için kullanılmasından kamuoyunun mevcut yönetime karşı şekillendirilmesine, isyan sırasında ahalinin can ve mal güvenliğinin sağlanmasından ulemânın desteğinin alınmasına kadar uzanabiliyordu.

Kahvehaneler, berber dükkânları, çarşı ve pazarlar gibi ahalinin bir araya geldiği mekânlar siyasî konuların ve dedikoduların konuşulup, tartışılması ve yayılmasında önemli rol oynuyorlardı. Mevcut yönetimden kaynaklanan hoşnutsuzluklar kolayca gerçek ya da gerçek dışı söylentilere dönüşebiliyor ve bu mekânlarda ağızdan ağıza dolaşarak geniş kitlelere ulaşabiliyordu. Aslında ahalinin toplandığı mekânlar, benzer şikâyet ya da kaygıları paylaşan insanların meydana gelen siyasal ve toplumsal olayları ortak şekillerde anlamlandırmasına yardımcı oluyordu. Özellikle yeniçerilerin kahvehanelerde hem işletmeci hem de müdavim olarak yoğunlukla bulunması, buralarının siyasî açıdan önemini daha da arttırıyordu. Bu sebeplerden dolayı Osmanlı tarihinin farklı dönemlerinde kahvehaneler ve kahvehanelerdeki siyasî sohbetler merkezî yönetimin hedefi haline gelebiliyordu. III. Selim döneminde, bilhassa Nizâm-ı Cedîd reformlarının başlamasından itibaren

68 Ulemânın 1807'de isyancılara verdiği bu açık destek bir daha ne 1808'deki Alemdar Vakası'nda ne de 1826'daki ayaklanmada tekrarlanacaktı. 1808'de şeyhülislâm isyancılara destek vermeyi reddederken, ancak Anadolu ve Rumeli kazaskerleri isyancıların yanında yer alacaktı (*Cabi Tarihi*, I, 315). 1826'da ise üst düzey ulemânın hepsi II. Mahmud yönetimini destekleyecekti (Esad, *Üss-i Zafer*, s. 76).

halkın toplandığı mekânların hararetli siyasî tartışmalara sahne olduğu dönemin kaynaklarından anlaşılmaktadır.⁶⁹ Nizâm-ı Cedîd konusunda yazılmış olan dönemin ünlü risâlelerinin bizzat kahvehanelerde ve diğer toplu bulunulan mekânlarda yeniçeriler tarafından yeni reformlara karşı öne sürülen iddialara karşı yazılmış olması bu kanıyı güçlendirmektedir. Bunun yanı sıra şu ana kadar arşivden konuyla ilgili olarak bulunabilmiş belgelerin sayısı fazla olmasa da III. Selim döneminde belli sayıdaki kahvehane sahibinin ve müşterilerinin kahvehanede reformları eleştirdiği ya da siyasî konularda yorum yaptıkları için cezalandırıldıkları görülmektedir.⁷⁰ Kabakçı İsyanı öncesinde mevcut hükümet aleyhinde gerek bilinçli olarak, gerek kendiliğinden ortaya çıkan bu tip siyasî söylentiler isyanda önemli rol oynayan yeniçerilere kamuoyunu şekillendirmede yardımcı olmuştu. III. Selim ve onun yönetici eliti her ne kadar *Sekbanbaşı Risâlesi* ve camilerde Kuşmânî gibi din bilginlerinin verdiği vaazlarla Nizâm-ı Cedîd'i savunmaya çalışmışsa da, bu gibi gayretlerin kahvehanelerde ve benzeri toplu yerlerde İstanbul ahalisinin farklı kesimleri ve bu ahalinin bir mensubu olan yeniçeriler arasında dolaşan aleyhte söylemler ile başa çıkmasının zor olduğu açıktır.

III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd projesinin başarısız olmasının arkasındaki temel neden mevcut sistem yerinde dururken yanına yeni bir sistem inşa edilmeye çalışılmasıydı. Zaman içinde yeni sistemin genişletilerek mevcut sistemi yutması veya dönüştürmesinin planlandığı programın sonunu hazırlayan da merkezî yönetimin birbirine zıt bu yapıları bir arada yürütmeye çalışmasıydı. Her ne kadar yeni kurulan ordu Bostânî Tüfekçisi Ocağı adı altında halka kadim sistemin bir parçası olarak gösterilmeye çalışılsa

69 *Tüfengçibaşı Arif Efendi Tarihçesi*, s. 385; *Cabi Tarihi*, I, 126.

70 Meselâ kahvehanelerde Nizâm-ı Cedîd reformlarının başlangıcındaki eleştirilerin cezalandırılması için bkz. Aysel Yıldız, *Vaka-yı Selimiyye*, s. 114-115; yine kahvehanelerinde siyasî söylentiler ve dedikodular yaydıkları için nefyedilen biri yeniçeri, diğeri cebeci, beş kahveci için bkz. BOA, C. ZB, 3126, (Evâil-i Şevval 1214/26 Şubat-7 Mart 1800); yine Kabakçı İsyanı öncesinde söylentilerin önüne geçmek için kapatılan iki kahvehane için bkz. BOA, HAT, 3701, (1222/1807) zikreden, Aysel Yıldız, *Vaka-yı Selimiyye*, s. 114; yine isyandan sonra iktidara gelen IV. Mustafa'nın kahvehanelerde dolaşan söylentilerden rahatsız olarak bunların önüne geçme girişimleri için bkz. BOA, HAT, 53410, 53732, 53785, 53848, 53975 (1222/1807-1808).

da, yeni yapılanmaya eşlik eden malî ve siyasî uygulamalar III. Selim yönetiminin amacının hiç de mevcut sosyoekonomik düzenlemeleri devam ettirmek olmadığını göstermişti. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ihtimalinin esâmelerden düzenli gelir elde eden ve askerî sınıfın ayrıcalıklarından yararlanan geniş bir kitleyi huzursuz etmesinin yanında, pek çok vergi kaynağının doğrudan merkezî hazineye aktarılması III. Selim yönetiminden duyulan rahatsızlığı arttıran faktörlerdi. Ancak yine de merkezî yönetimin gerçekleştirilen reformların ekonomik ve sosyal sonuçlarını hesaplamamış olması ihtimal dışıdır. Gerçekleştirilen reformların ilk döneminde ahalinin görece sessiz kalması ve tepki vermemesinin merkezî yönetimin yeniçerilerin ve ahalinin tepkisini küçümsemesinde katkısı olduğu düşünülebilir. Bu açıdan bakıldığında Kabakçı İsyanı'nın patlak vermesinde Nizâm-ı Cedîd ricâlinin tipik Osmanlı seçkini refleksi ile ahalinin siyasî tepkisini hafife almasının büyük payı olduğu düşünülmelidir. III. Selim yönetiminin Edirne Vakası deneyiminin ardından tam da savaş döneminde reformlara yeniden başlamaya çalışmasının sebebi, büyük çoğunluğu ordu ile cephede olan yeniçerilerin yokluğunda geride kalan yeniçerilerin ve İstanbul ahâlisinin bir tepki veremeyeceğine olan güvendi. İsyanın ilk patlak verdiği sırada Nizâm-ı Cedîd ricâlinin bazılarının verdikleri tepkilerden ve isyana eleştirel olarak yaklaşan birincil kaynakların isyancılara bakış açılarından, merkezî yönetim mensuplarının ve taraftarlarının ahalinin siyasî bilincini ve reflekslerini küçümsemediği görülmektedir. Sonuç olarak yapılan reformların geniş bir konsensüsten ziyade ileride pek çok örneğinin görüleceği üzere tepeden inmeci bir şekilde dayatılması, Edirne Vakası'nda olduğu gibi gerektiğinde şiddet kullanılarak uygulanmaya çalışılması III. Selim'in ve Nizâm-ı Cedîd'in sonunu hazırlayan etkenler olmuştur.